

ՄԱՍԿ

Տարեկան դիմը 10 րուբլ, կես տարեկանը 6 րուբլ:

Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանց համադրություն մէջ:

Ոտարարադարացիք դիմում են ուղղակի

Тифлис. Редакция «Маск»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունելու մ. ամեն լիզուով:

Յայտարարութիւնները համար. զմայում են
խորտակուցի րոտին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԳԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ, Նամակ խմբագրին,
Ներքին լուրեր: — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ,
Ամերիկա: Աւստրո-Ունգարիա: Ֆրանսիա: Գերմանա-
տան: — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ: — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ-
ՆԵՐ: — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, Թիւրքաց Հայաստան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Քանարագաղ, 15 յունիսի

1880 թվականի դեկտեմբերի վերջերին ստա-
ցայ Միացեալ ընկ. տնօրէն ժողովոյ թիւ 369
նամակն հանդերձ երեք հատ հանգանակութեան
թերթով, համարաւ 148. 149. 150. որով հրաւի-
րում են օգնել մեր ազգի կրթութեան գործին,
վասնդի իբրեւ ազգի հարազատ զաւակ և ա-
մենախոնարհ ծառայ, սիրով յանձն առի զլուս-
տանել այս ամենահեշտ գործը, որը մեր հայերին
մէջ ամենագիտուն է, յիշեալ թերթերից մէկն
ուղարկեցի Շահրուզ պ. Գասպար Աղամիրզեա-
նին որը պ. Մնացականեանի գործակատարն է,
միւսն ուղարկեցի Մէլէիքիսէր պ. Գաւրի Գա-
նեսին և խնդրեցի որ աշխատեն ժողովելու,
որ և մեծ ուրախութեամբ նորերն թերթերը յետ
ստացայ իրենց ժողովում գումարներով, Շահ-
րուզից № 150 թերթով քառասուն և երեք րուբլ,
և Մէլէիքիսէրից. ինսուս և մէկ րուբլ 50 կոպ.
որ և կը նուիրեմ պարոններին իմ անկեղծ և
քնքիւմ շնորհակալութիւնը. № 149 թերթով է.
բայց ինչպէս լսեցի Բարթոլոմէոս ոմանք չար
նախանձով չեն ստորագրովել, որոնց համար ես
կը մաղթեմ Տէրից այնպիսներին տայ բարի խիղճ
և բարի նախանձ. իսկ միւս թերթն ես ժողո-
վեցի թէ աստի ժամանակաւորապէս բնակվող-

ներից և թէ անցորդներէր, որոնք գոհութեամբ
ընծայեցին ազգի լուսաւորութեան համար, մի-
և նոյն ժամանակ զանկանալով խորութիւն չը
դնել ազգի մէջ, ընդունել զպրոցում ամեն ազգի
մանուկներին, որոնք կը ցանկան և կրթել ու
ազատել իրանց վայրենութիւնից, որ մեր եղ-
բարք և քոյրք ազատվեն անգլիական ճանկե-
րից, և իրանց ապրուստը ճարեն իրանց սովո-
րած գիտութիւններէր, և այստեղի ժողովածն
էլ գոյացաւ երեք հարիւր քսան և հինգ րուբլի
50 կոպ., որոց գումարն միասին եղաւ 460 րուբլ
որը այս նամակին յետ ձեզ եմ ուղարկում հանգա-
նակութեան թերթերի յետ, կը խնդրեմ հասցնել
սրանք Միացեալ ընկ. և նուիրատուաց անուն-
ներն տպագրել ձեր պատական «Մշակ» լրագ-
րի առաջիկայ թերթերի մէկի մէջ նուիրատու-
ների գիտութեան համար:

Թիւ 148 հանգանակութեան թերթն քանա-
րագաղում իմ ձեռք. տրիկները՝ Նախչուկ խա-
չատուրեան 50 ր., Զմբուլտ Գանեսան 10 ր.,
Աննայ Գովիսիւս 5 ր., ռուս տրիկայք Н. Го-
ронович 3 ր., Евгений Панков 3 ր., պ. պ.
Արքանաւ Նախչուկ 25 ր., Գովիսի Դատու-
րեան 25 ր., купецъ Александръ Грановъ 25 ր.,
Պետիւս Տէր-Օհանեան 20 ր., Առաքել Գանեսան
և որդիք 15 ր. 50 կ., Գրիգոր Տէր Գալովսեան
12 ր., Գաւրի Գրիգորեան 10 ր., Առաքել Մար-
խանեան 10 ր., Սիմէոն Ամարեան 10 ր., Գեորգ
Բարսեղեան 10 ր., Առաք Պողոսեան 10 ր.,
Ինչկաւցի պաճառական Նիկոլ Մանազ թուրք-
ման 10 ր., Захаръ Давидовъ Թիֆլիսեցի 10
ր., Մովսէս Ներսիսեան 10 ր., Աւետ Անանեան
5 ր., Դերուսի Գասպարեան 5 ր., Կոնստանդին
Կոնստանդինեան 5 ր., Прапорщикъ Молоховецъ
5 ր., Աւետիս Ա. Քոչարեան 5 ր., Քրիստափոր
Արեան 5 ր., Աւետիս Հախումեան 4 ր., Զարու-
թիւն Կարապետեան 3 ր., խաչատուր Սուր-
գով 3 ր., Գրի. 3 ր., Венедиктъ Горо-
новичъ 3 ր., Արզուման Տէր-Գովանեսեան 3 ր.
և Հմայակ Գանեսան 3 ր. Ամենն է 325 ր. 50 կ.

Թիւ 149 հանգանակութեան թերթն Մէլէիքի-
սէր Գ. Փանեանի ձեռք. Թաղէոս Բալաբա-
նեան գործ. Տէր Օհանեան 14 ր., Մարգար Գով-
հանեան 10 ր., Համարածում Նաղարեղեան
10 ր., Վասիլ Բարութեան 10 ր., Մատթէոս
Գովիսիւս 10 ր., Գեորգ Բաղդեան 6 ր., Գա-
ւրի Գանեսան 5 ր., Արիստակէս Ներսեան 4 ր.,
Անայա ռուս 3 ր., Սովիս Գանեսան 3 ր., Գով-
հանեան Գանեսան 2 ր., Գեորգ Արեան 2 ր., Բս-
վակիմ Ղարաբանեան 2 ր., Գաւրի Ղարաբա-
նեան 2 ր., Թուրք Մաշ. Սամազ Դամարեցի 2
ր., Սահակ Հայրեան 2 ր., Կարապետ Բոնեա-
թեան 2 ր., Գովհանեան Տէր Սարգսեան 1 ր. 50
կ., Մանուկ Մանուկ օգլի պարսիկ 1 ր., ա-
մենն է 91 ր. 50 կ.:

Թիւ 150 հանգանակութեան թերթն Շահրու-
թում, ձեռք. պ. Գասպար Աղամիրզեանի. Հա-
րաճում և Մովսէս գործակատարն Աղաման
10 ր., գործակատար Մնացականեան 6 ր., Գա-
ղար Օհանեան 5 ր., Գասպար Մանեսի Աս-
տուածատուրեան 5 ր., եղբայրք Զաքարիա և
Զարութիւն Տէր Պետրոսեան 5 ր., Ն. Տէր Մով-
սէսեան և Ա. Իւզրաշեան 5 ր., Գրիգոր խաչա-
տուրեան 3 ր., Сафаръ Персидиниъ 3 ր., Ալի
Մանուկ պարսիկ 1 ր., ամենն է 43 ր. Ընդա-
մենը 460 ր.: Փոստի ծախքն էլ ինծնից:

Աւետիք Գանեսան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակ» № 121 «Թիւրքաց Հայաստան» յո-
ղաւոր վերջին թերթի գումարի մէջ սխալմամբ
քրիստոնեաների թիւը փոխանակ 335,729 լինե-
լու տպվել է 100,469:

ՇՈՒՇՈՒՑ գրում են մեզ «Տեղիս քաղաքային
գաղութի մի թուրք աշակերտ այս օրերս անհե-
տացի է և Ասում են թէ նա նախանձի գոհ է

գնացել Երեք չարախ է որ պօլիցիան որո-
նում է նրան, բայց դեռ ոչինչ հետքերն էլ չեն
գտել»:

Մի նորեկ դիմաւոր Շաշու մէջ, իր կնոջից
նամակ ստանալով թէ իր հեռանալուց յետոյ
հայրը նրան չառ է հալածում և տան չէ պա-
հում, մտաւանջութենից անձնապաշտութիւն
գործեց:

ՂԱՐԱՔԼԻՍԻՑ մեզ գրում են: «Ղարաքլիսի
գաղութի համար նոր հողաբարձուներ են հարկա-
ւոր, բայց, ինչպէս երևում է Ալեքսանդրապոլի
հոգեւոր կառավարութիւնը իրաւիկներ անգամ
չէ կարգում: Նա պիտի միջամտէ, կարգադրու-
թիւն պիտի անի, թէ նրա վրա չը կայ այդ պար-
տականութիւնը»:

Մեր թղթակիցը Ղարաքլիսից գրում է մեզ
հետեւեալը: «Իմ նամակին մէջ որ տպված էր
«Մշակ» 109 համարում, անգղո-չարար մի սը-
խալ է մտել, որ հարկաւոր եմ համարում ուղ-
ղել: Այնտեղ տպված էր որ մի օր գալոյցը
պնանկուցած էր համարվի, եթէ գործերի
գրութիւնը պարզապէս անտարբեր և դանդաղ ըն-
թանայ: Եւ ի՞նչ կարծիք չառ ճշմարիտ է, բայց
ոչ թէ զանձի կողմից կը մանկանայ գալոյցը,
քանի որ փողերը Արսէն քանաւայի ձեռ-
քին են: Ամեն բան կարող է պատահել գալոյցի
հետ, բայց գալոյցի փողերը ոչ մի տեղ այնքան
ապահով չեն, որքան յիշեալ քանաւայի մօտ,
սա անուրանալի է: Արեւմտեան մանկանայ ըստը
չը պէտք է հասկանալ նիւթական կողմից»:

Կառաւական լուրը հայաբնակ քաղաքներից
ստացվող նամակները միշտ մի և նոյն գանգա-
ներ են յայտնում, կարծես թէ լուրը նամակնե-
րը մէկից արտագրված լինէին. «մեր գալոյցը
վատ է գնում, կարող է ոչնչանալ, հողաբար-
ձուները անհոգ են, ուսուցիչները անկարգ, տե-

ԹԻՒՐԿԱՅ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Բ. Մ. ա. ս.

Տաճկա-Հայաստանի հիւսիսային սահմանի վրա,
երբ ճանապարհորդը առաջին անգամ գնում է իր
ոտքը, հնթարկվում է քանկարծական փոփոխու-
թեան: Նա շինութեան աշխարհից յանկարծ
մտնում է աւերակների աշխարհ, որովհետեւ նա
իր հոտից արդէն թող է արել Գեղամայ, Ապա-
րանի, Երեւանայ և Արարատեան դաշտի խիտ
բնակված և բաւական լաւ մշակված գաւառ-
ները:

Սահմանից այն կողմ, բոլոր Արաքսեայում
տիրում է մի խորին ամայութիւն: Կենդանու-
թիւնը դադարել է այդ կողմերը գոյութիւն ու-
նենալից: Այնուհետ, երբ մենք անցկացանք այդ
արգաստարքի սարերից և ձորերից: Պարարտ արօ-
ւոր չօշտիւմ էր մեր ձիերու արդանդակները, ոչ
արածացող կենդանիք կային, ոչ գիւղեր, ոչ
մարդիկ և ոչ անգամ թռչուններ:

Եւ և իմ ընկերը, երկու հոգի, այդ սարաւանդի
ամայութեան մէջ, առաջ էինք գնում: Վաղուց
արդէն կորցրել էինք այն շաւիղը, որին այն
կողմ ճանապարհ են անուանում: Ընկերոջս
մտաւանջութիւնը փարատելու համար, ես նրան
ապահովագրի, որ Տաճկաստանում ամեն կողմը
ճանապարհ է, քանի որ ոչ մի ճանապարհ չը
կայ, միմյանց Տրապիզոնից Պարսկաստան տա-
նող աւետարական ճանապարհն է, որ մինչև կա-
րին է չլինում:

Բաղլը-Կիւլից մինչև սուրբ Գովհանես վանքը,

մենք ոչ մի շինութեան, ոչ մի կենդանու, բացի
չորս աւազակներից, ոչ մի մարդի չը պատահե-
ցինք: Մենք պատահում էինք աւերված գիւղա-
տեղերի, ախոսների ուրվագծերը, ջրանցքների
թուփերը ցոյց են տալիս, որ այդ վայրերը ժա-
մանակով մշակված են եղել:

Ինչ դժբաղդութիւն է այնպիսի տեղերից
անցկենալ. մութ տխրութիւնը տիրում է մար-
դին, նրա մտքերը տատանվում են աղքատի մէջ,
որ թափառելով հանում են այն ժամանակին,
երբ այդ վայրերը, չէն և բարեբաղդ են եղել, զիւ-
ղական աղջկանք, մանկուհիք ծաղկեցին, բան-
ջարեղներն են քաղել, հովիւները, նախորդները
արածացրել են իրանց հօտերը. նրանց քաղցրա-
հնչիւն սրնգին արձագանք են տուել սիրոյ սէր
կուսանաց, տղամարդը միմյանցները և թուղն-
ների ճիւղերը, աշխատասէր երկրագործի ոգեւ-
րել երգերը յոյս են տուել առատ հունձի և
կենտրի: Այդպիսի մոռածութեան միջոցին
մարդի աչքը կրկին բացվում է թափուր լեռների
և ձորերի վրա, որոնք խորին լուսութիւնով սուգ
են պահել իրանց նախնի բնակիչների տարա-
բաղդութեան վրա:

Այդպէս է Տաճկա-Հայաստանի վիճակը, որին
կարելի է աւերակների և տխրութեան աշխարհ
անուանել:

Մեծ և ընդարձակ դաշտեր, կանաչազարդ հո-
վիտներ, ձաղկալի կապույտ լեռներ, բոլորը
մարդաբնակութեան, շինութեան, կենտրոնից
զադարել են:

Կարծես մի ժամանախոս, մանտարածում սրբել
ու տարել է ամենը:

Այն, տրիկայք և սարոններ, վատթար կառա-
վարութիւնը, մի աշխարհի համար, ժամանակից
էլ ստակալի է, Նա աւելի կոտորած է անում,
աւելի մոռնութիւն է տարածում:

Ժամանախոսը ժամանակաւոր է, կանգնի ու կեր-
թայ, բայց մի վատթար կառավարութիւն մշտնջե-
նաւոր է. նա իր թիւնաւորիչ, սպանիչ ազդեցու-
թիւնը գործ է դնում ամեն ժամանակ. ամեն օր,
ամեն րոպէ:

Այսպիսի համատարած անկենդանութեան մէջ,
տեղ տեղ օվառիսի նման ժողոված են խումբ
խումբ գիւղեր, որոնք դեռ աննկուն աշխատու-
թեամբ կարողանում են պատերազմել սպանիչ
տարերից դէմ: Նրանք մշակում են չրջակայ հո-
ղերը, թէն վտանգ չեն որ իրանց արին քրտինքի
պտուղը իրանք պիտի վայելեն:

Այդ են այդ անապատի վայրերի խտութիւնը
ամբողջ երկրագործները:

—Գիրանք, աղին, ունկիւղիւրներ, ձեր համա-
րին եղբայրներն են կամ լաւ եւ ասել, դրանք
պետական ճնշման, սրածուրբանց, հրաձու-
ղելի կռուց և դեռ յաղթող հերոսներ և հերոս-
ների օրդիւներն են, որոնք զոհն են և զոհելու
պատրաստ են ամենը, իրանց հայրենական աշ-
խարհի մի թիւ հողի համար:

Այդ անօրինակ տոկոս դատակարգին է պար-
տական ազգը իր աշխարհի հիացումը գրաւող
գոյութիւնով:

Եթէ յանդգնութիւն անգամ համարվի, իմ
կողմից, առաջին անգամ դէմ դնել այն ան-
ձանց, որոնք հաւատացնում են թէ ազգը եկե-
ղեցովն է պահպանվել, նրանց, որոնք մասնագա-
կանութիւն կամ մի այլ պատճառ են մէջ բերում,
ես պէտք է հաստատեմ, որ այդ ամենը անհիմն
են, որ ոչ թէ կրօնն է պահպանել ազգութիւնը,
այլ աղքն է պահպանել իր կրօնը և այդ պահ-
պանութեան համար, հինգերորդ դարուցը սկը-
սած մինչև ներկայ տաճի և իննեւորդ դարը,
կրել է ամենադառն հալածանքներ թէ կրակա-

պաշտերից, թէ քրիստոնեաներից և թէ մասն-
գականներից. այդ հալածանքների ժամանա-
կամիջոցում նա իր անդամների թիւից սնրաւ
կորուստներ է ունեցել:

918, 1252, 1393, 1431, 1580, 1600, 1607
թվականներին Գուստօփ ոստիկանից, Լէնկ-Քե-
մալից, Խաքեանդարից, Պարսից և Օսմանցոյ
պատերազմներից, Եւրոպական յափշտակու-
թենից և կոտորածներից պատճառած եօթն
անգամ զրկել իրարու յաջորդած սովի րու-
ովին հալածեցին Հայաստանից հայոց նախա-
րարական ցեղերը, ազատներ, ոստանիկներ, մի
խօսքով, բոլոր աղետականութիւնը: Այդ թուա-
կանների մեծամեծ գաղթականութիւնները իրանց
հետ տարան և իրանց եկեղեցիին իր եղիսկու-
պոսներով, վարդապետներով և բանահաւանով:
Բայց եկեղեցիին, այդ մի պատմական փաստ է,
որ չը կարողացաւ նրանց հայրական գոյու-
թիւնը պահպանել, որի հետ ինքն էլ մեռաւ:

Այն, հայ գիւղացին, որ աղետական լեզուով
առմիկ է կոչվում, նա միայն անուանաւ դիմա-
ցաւ, և նրա չոր, կոշտ ձեռները, որոնք ոչ թէ
կարեկցարար և յարգանքով սեղմել, այլ մենք
տեսնեցին անգամ զգվում ենք, այդ աննկուն
ձեռներն էին, որ մեզ պահպանեցին ազգային
մեռելութիւնից և եթէ մի օր հանի ազգի վե-
րականդման րոպէն, այդ նրանց ջլտ և հաստա-
տուն ոտների վրա միայն կարող է լինել:

Հայ գիւղացու բարձր արժանաւորութիւնը
ցոյց տալու համար, բաւական չեն միայն անո-
րոյ բառեր, ինչպէս ես կրկնեցի՝ սրածուրբն,
յափշտակութիւն և այլն: Այդ բառերը ոչ մե-
ծութիւն, ոչ քանակութիւն, ոչ սաստկութիւն
և ոչ չափ են ցոյց տալիս: Մի կատարեալ գա-
ղափար կաղմբել համար այստեղ յառաջ եմ
բերում 1877-ից 1878 թվականի միայն Վասպու-

[illegible]